УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
Серія: Літопис УВАН, ч. 23

Катерина АНТОНОВИЧ

З МОЇХ СПОМИНІВ

Вінніпеґ 1965

Накладом Української Вільної Академії Наук

UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES
Series: UVAN Chronicle
No 23

FROM MY MEMOIRS

Winnipeg 1965 Canada

Published by the Academy

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
Серія: Літопис УВАН, ч. 23

Катерина АНТОНОВИЧ

З МОЇХ СПОМИНІВ

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

Вінніпеґ 1965

Накладом Української Вільної Академії Наук

Printed by The New Pathway Publishers Ltd.
Winnipeg, Manitoba, Canada.

Моя мама вмерла коли мені не було й одного року. Вона була тоді курсисткою Петербурзьких "Рождественських Курсів", там і познайомилась з моїм батьком — студентом Воєнно-Хірургічної Академії.

Її батько Павлов-Сільванський був священиком у Сватовій Лучці, Харківської губернії. Був дуже культурний і всім своїм дітям дав вищу освіту.

Мама не витримала суворого клімату Петербурґу, захворіла на туберкульозу і вмерла в Харкові. Там мала дім бабуся, там ми й жили, і бабуся (татова мама) була зі мною. Тато мало бував дома, бо кінчав свою Академію, складав останні іспити.

Загально думають, що діти починають згадувати події зі свого життя досить пізно, але я пам'ятаю свою бабусю ще до її смерти, а вмерла вона, коли мені було два з половиною років. Ясно пам'ятаю кімнату, де вона лежала хвора, худенька і жовта (вмерла вона від рака). Пізніше мені розказували, що вона дуже боялась, щоб її не поховали живою (тоді ніби досить часто були такі випадки) і просила сина після її смерти проколоти їй серце.

Пам'ятаю, що я дуже любила бути коло бабусі, а коли мене хотіли вивести, боячись, щоб не заважала хворій, вона казала: "ні не забирайте Катрусю", і я лишалась біля неї. Бабуся просила купити для мене маленьку щіточку, щоб я могла замітати підлогу, і я так добре пам'ятаю цю щіточку на жовтому патику і як я замітала коло її ліжка.

Самої смерти бабусі не пам'ятаю, але ясно й досі бачу нашу велику залю, посередині на підвищенні стоїть труна, кілька священиків у чорних одягах служать панахиду, багато людей. Пам'ятаю, що мені було дуже цікаво — такого я ще ніколи не бачила. І коли хтось з присутніх сказав: "це ж твоя бабуся вмерла, хіба тобі не сумно?" — в той час я цього зовсім не розуміла, що таке "вмерла", я не знала. Кінчили співати і люди почали підходити до труни прощатись. Тато підняв мене і сказав: "попрощайся з бабусею". І тільки тут я побачила, що лежить м о я бабуся недвижима, не дивиться на мене, нічого не каже. Я вирвалась з татових рук, кинулась і обняла бабусю у відчиненій труні і почала дико кричати "бабусю" і плакати. Тато, що цього не сподівався, не встиг мене вдержати — ледве оді-

рвали мене від бабусі і вивели. Як виносили бабусю, я вже не бачила. . . Але потім увесь час ходила і шукала. . . але кімната бабусі була замкнена і я тільки стояла біля дверей і сумно говорила: "нема бабусі, нема бабусі". . . Почувала себе дуже самітною в нашому великому помешканні.

Ще один з дуже ранніх спогадів. . . Тато мав виїхати до Петербурґу в якихсь наукових справах. Я мала лишитись з нянькою Наталкою. Чомусь він не поїхав і коли несподівано повернувся додому. . . застав листа, що мене отруєно. Приходила поліція, приходив лікар, казали мені відчиняти рота, дивилися, чи нема попечень від отрути. Опісля знайшли в печі якусь баньочку з отрутою. Що це було і для чого? І кому була потрібна моя смерть, я і дотепер не знаю, і тато про це ніколи не говорив. Але няньку, куховарку і двірника відіслали і взяли нових, властиво взяв тато одного двірника. Тато так боявся, що мене отрують, що сам почав варити їжу і для мене і для себе. Пам'ятаю, що з'явилась у нашому домі "бензинка", яка багато разів вибухала і полум'я сягало аж до стелі. Тоді тато хапав килим і накривав полум'я, яке від недостачі повітря зразу гасло.

Тато вже нікуди більше не поїхав, лишився в Харкові і попрощався з науковою кар'єрою при Академії. Весь час був уже зі мною і мені було суворо заборонено нічого і від нікого не брати і не їсти, навіть цукерків, які часто дають дітям, я ніколи не сміла взяти. Після цього випадку з "отрутою" тато за мене дуже боявся і дуже мене оберігав і зовсім саму одну нікуди не пускав, тому мої ранні дитячі роки були досить сумні.

Тато дуже любив звірят, не боявся мені їх давати і я завжди мала котиків, песиків, вивірок, їжачка, птичок, рибок, а тато для своїх праць, які він продовжував, мав повну кімнату з клітками голубів, морських свинок, пацюків, мишей, кріликів. . .

Ще один з ранніх спогадів: швидко біжу по довгому коридорі, який веде до залі, і коли вбігла, щось оглушуюче гримнуло і велике старовинне дзеркало, на всю стіну від стелі до підлоги, розлетілось на дрібненькі кусники. Тато кинувся до мене, схопив на руки й почав дивитись чи я не поранена. Ні, я плакала тому, що дуже налякалась. З татом за столом сидів його кузен з револьвером у руці. . . Як потім тато розповідав, він весь час крутив револьвер у руці і натискав курок, а коли тато прохав цього не робити, він

переконував, що револьвер не набитий, аж доки він не вистрілив. Саме в той момент я вбігла.

В нашому домі я вже цього кузена більше не бачила.

НАШ ДІМ

У Харкові, на Миколаївській вулиці число 16, жили ми з татом в домі моєї бабусі. Це був великий дім на три поверхи. Ми жили на верхньому поверсі. Дім був міцний, мурований з цегли, з товстелезними стінами. Тоді казали, що йому вже 250 років. Був збудований у формі підкови з фігурними прикрасами на фронті та в стилі ампір. В пам'яті збереглась велика жіноча голова з довгим волоссям і оточена орнаментом. Чомусь я думала, що то була медуза. При домі був дуже великий двір і три садки. Один садок був у загибі підкови. Там росли чотири великі акації, яких вершини доходили до даху дому і весною, коли цвіли, квіти можна було зривати з вікон. Крім великого дому був ще малий дімок, т. зв. "флігель", а на другому кінці двору стояла велика дерев'яна комора, у стилі ампір, з піддашям, яке підтримували величезні дерев'яні стовпи-колони, — такі, що я їх, навіть коли була величенькою, обняти не могла. Колон було сім, посередині вхід униз до льоху, а з двох боків великі сходи із товстелезних дощок, які вели на піддашшя, а з підашшя великих троє дверей проводили до комор; під час дощу діти любили бавитись на піддашші. Біля "флігеля" був другий садок, а третій виходив на вулицю. Там тато садив багато квітів, а по краях росли великі кущі бузку. У цьому садку було дуже гарно і там я звичайно бавилась.

Через паркан був великий сад нашого сусіда, де росли великі дикі маслини і весною дуже гарно цвіли та пахли. Паркан, який розділював садки, був місцем знайомства дітей. Мене нікуди не пускали й інших дітей часто також, то ж усе знайомство відбувалось на паркані. Пам'ятаю одного милого хлопчика, сина військового лікаря, з яким ми часто розмовляли. Його тато був завжди зайнятий, а мама недавно померла і він дуже журився — почував себе, мабуть, так само самітним, як і я. Він оповідав про свою маму і про своє життя, про школу, про книги. Мені тоді було років вісім, а він був трохи старший. Одного разу він сидів на паркані дуже сумний. Я спиталась:

"Що з вами?"

— "Це я вже в останнє прийшов, ми з татом переїз-

димо у друге місто, дуже далеко і ми вже не зможемо бачитися". Він помовчав, а потім каже: "Знаєте, коли мені буває сумно, я думаю, який би я був щасливий, як би ви могли бути моєю жінкою і ми завжди могли б бути разом. Я весь час про це думаю... Хіба це не було б добре?"

"Але ж ми ще маленькі", — сказала йому.

"Ну, то ми ж виростемо і будемо великими."

На це я нічого не могла сказати... Його покликав батько до хати... Більше ми з ним не бачились ніколи.

Через паркан було легко перелізти, але ми чомусь не перелізали і розмови провадились на паркані. Це була мила дитяча приязнь і мені потім було дуже сумно в садочку, вилазила на паркан, але нікого не було!

На нашому поверсі було сім кімнат, два передпокої, великі довгі коридори, ванна і кухня в кінці коридору. Я мала дві кімнати, яких вікна виходили на південь у садок з акаціями. Тато мав свою спальню і лябораторію, де жили крілики, морські свинки, голуби, миші, що були потрібні для його наукових експериментів і наукової праці. Була ще і їдальня та вільна бабусина кімната, що так і залишилась вільною.

Тато дуже рідко лишав мене саму одну, завжди брав мене зі собою. Іноді ми з ним ходили до його колеґ по праці і там, щоб мені не було сумно, давали мені до забави крілика, дуже гарного сіренького. Раз чомусь я його штовхнула і він упав. Доктор дуже поважно, не сердячись, спитав мене: "Нащо ти це зробила? Мусиш знати, що звірятко так само відчуває як і ти і йому боляче." Пам'ятаю, що я почервоніла і мені було дуже соромно і це залишилось у пам'яті на все життя.

Одного разу ввечері тато мусів кудись іти і поклав мене спати та сказав, щоб я не боялась. Я, хоч і дуже боялась, та якось заснула. Аж нараз прокидаюсь і ясно чую чиїсь кроки: туп, туп, туп зі залі по коридорі. Ось тоді я відчула дикий страх. Мені здавалось, що волосся піднялось на голові. Я сіла на ліжку та питаю: "Хто там?" Ніхто не обзивається, а кроки щораз ближче до дверей моєї кімнати. Вже і крикнути не можу, вся захолола. Дивлюсь на двері та далі чую: туп, туп, туп. Чекаю страшного злодія — і нарешті входить — їжачок, але тупав так ніби чоловік... Мені стало соромно за мій перестрах, але коли повернувся тато, я дуже плакала, аж він перелякався, і прохала його мене ніколи саму не залишати.

Потім, коли виросла, то звикла, але перед тим, як лягала спати, обходила всі кімнати і всюди заглядала — і в шафи, і за дверима, і під ліжками, і тоді вже була спокійна. Але я так звикла, що тато мусить бути зі мною, що я завжди була самітна,коли його не було. Іноді вночі дуже лякалась і тоді бігла до нього. Він мене ніжно потішав і казав, що нема чого боятись та питав чого властиво я злякалась? На це питання відповісти не могла — просто було страшно!

Мої кімнати — одна спальня, а друга моя робітня, мали три вікна на південь у садок з акаціями і коли весною

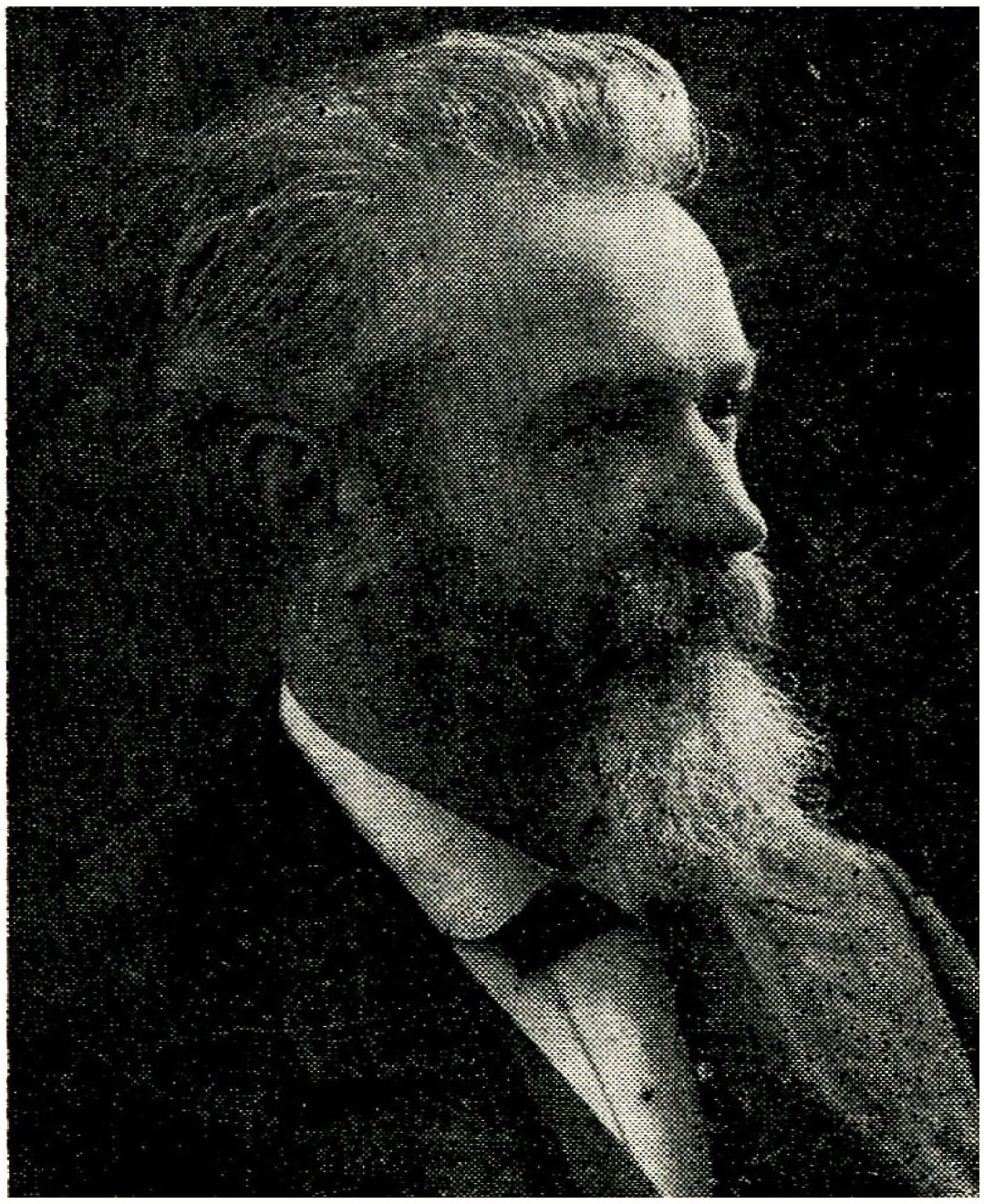

Мій тато
Серебряков

вони цвіли, то треба було зачиняти вікна, бо так сильно пахли! У цій кімнаті стояла моя любима бабусина шафа, а за склом дуже цікаві старовинні речі. Там була чудова висока сервська ваза, зелена з золотом. Були дві карафки з українського скла — темно-синя і темно-зелена з золотом і чарівними золотими квіточками. В синій завжди стояла свята вода після водохреща і я дивувалась чому во-

на ніколи не псувалась. Мені відповідали: "бо свята". Були порцелянові полумиски з малюнками ручної праці і тоненькою порцеляновою сіточкою навкола, був полив'яний межигірський посуд чудового зеленого кольору. Був також високий молошник бронзового кольору з червоною серединою та гарними прикрасами і я його розбила, відбилась ручка і кусник верху. Я була дуже тим огірчена і хоч тато, що ніколи не дозволяв тримати розбитий посуд, сказав викинути, я сховала його далеко. Це ж був бабусин молошник, як можна його викинути? Далі була сила речей вишитих кораликами, це ще праця кріпаків. Пам'ятаю прегарні фантастичні птахи різних кольорів, що так любила на них дивитись і дивувалась скільки праці, скільки артизму в них вкладено. Був тут довгий вишитий кораликами цибух, з жовтими бурштиновими прикрасами та ще було багато інших чудових дрібничок — срібних табакерок, вазочок і т. п. Я дуже любила це все оглядати.

У кутку стояла шафка, називалась "угольник", горіхова з інкрустаціями. На ній стояли старовинні образи великої мистецької вартости (це я вже потім зрозуміла). Внизу був дуже великий образ, вишитий золотом і сріблом та різними дуже цікавими оригінальними стібами, випуклими, в залежності від форми, яку треба було передати; лиця були змальовані темперою. Над ним образ Спасителя у срібних і золотих ризах; вище Архистратиг Михаїл і великомучениця Катерина — це родинний образ діда Михайла і бабуні Катерини, а на горі дуже цікавий срібний складний образок — Розпяття, який належав нашому предкові — січовому козакові. На ніжці стояла старовинна лямпада, з одного боку закрита, так що світло відбивалось і падало дуже ніжно на образи, воно їх оживлювало і вони ніби дивились — так мені принаймні здавалося. Коло стіни, межи вікнами, стояв мій письмовий стіл, дуже зручний з шухлядами, а далі горіхова комода з крученими ампірними колонками. У верхній шухляді лежали мої речі, а в нижніх моєї бабусі і мами. Бабусині були з сильного шовку, широкі спідниці, які давали гарні складки. Коли трохи виросла, то любила примірювати одяги і бігла в залю до більших дзеркал. Мамині були українські убрання, вишиті гарними старовинними візерунками. Ще була в кімнаті маленька канапка, два крісла, а потім і мольберт для малювання.

НАША ЗАЛЯ

Наша заля (прийомна) була досить велика. Три вікна виходили на вулицю і три в садок. Після того, як одне дзеркало було прострілене, лишилось у простінках між вікнами два. Вони були теж великі, але не такі, як те.

У залі стояли бабусині дуже гарні м'які меблі з вигнутими дерев'яними спинками й ручками. Це була ще праця кріпаків, але вони були такі зручні й вигідні, як сісти на них. Я ніколи за свого дальшого життя не стрічала таких зручних. І тепер є всюди м'які меблі, але зовсім невигідні. Може це мені так здається, але там було приємно сісти, а тут цієї приємности не відчуваєш.

У двох кутках залі стояли досить високі підставки (тумби) на квіти. З квітів, що на них стояли, спускались хвилі листя плюща. Він іноді цвів незвичайно гарними квітами, ніби з воску, такими ніжними-ніжними, півпрозорими. Щоранку на них була краплинка соку, ніби росинка, і я її злизувала; вона мала якийсь надзвичайний смак. . На дуже широких вікнах було також повно різних квітів. Біля стіни стояло фортепіяно.

Це був старовинний дім і крім помешкання було дуже багато передпокоїв, заулочків, якихсь комор, а кухня була далеко від помешкання, за довгим коридором. Було велике світле горище, глибоко засипане лускою з гречаних круп. Згадую про це тому, бо як мені потім приходилось ховати різні нелегальні видання, то це було добре місце до схову Я була переконана, що там їх знайти неможливо.

ЦИРК

Одного разу тато повів мене до цирку. Цирк зробив на мене велике враження, перед тим нічого подібного не бачила. Найбільше враження зробили на мене треновані звірі. Звірят я дуже любила. Мої собаки вміли давати лапу, вміли просити, вміли й лягати, коли скажеш: ляж! А тут я побачила, що вони вміють ходити на задніх лапах, уміють перескакувати високі перешкоди, вміють скакати через вогняне коло, одягнені як пан і пані, сідають за стіл, а мавпа подає їм їсти на тарілках, потім під'їздить візок з малими кониками і вони сідають та їдуть довкола, при чому пес-візник править. Все це вони роблять радісно й весело. Учитель їх ніколи не бив, тому звірята не боялись.

Гарні тоненькі панночки в маленьких спідничках їздили, стоячи на конях. Вгорі під високою стелею робили на трапеціях "сальто - мортале". Я дуже боялась, що вони звідти впадуть, хоч і була сітка. Нарешті вийшов хлопчик, який гарно їздив на великому м'ячі, перебираючи ногами.

Мені здавалось, що це легко їхати вперед, назад та в різні боки і рішила, що й я вивчусь! Просила тата зробити трапецію і досить швидко вивчилась крутитись, висіти на колінах униз головою і різним іншим рухам, але м'яча не було. Зате були в нас порожні барила на дворі, які я перевертала і швиденько перебираючи ногами, їздила на них через весь довгий двір уперед і назад. Вивчити своїх собак ходити на задніх лапах таки не могла.

Це у дворі. В хаті собак не було. Був їжачок, про якого я згадувала, але він удень ховався, а тільки вночі виходив. Була киця, була канарка, були крілики, іноді й вивірка.

Тато працював і мені було дуже сумно. Тоді питала його про букви: яка ця, а яка ця? — і він казав. Якось непомітно навчилась читати, аж тато здивувався. І тоді вже не було так сумно. Книжок завжди було багато, і я багато читала.

ХУТІР

Дванадцять верст від Харкова був наш хутір. Їхати й бути там було великою радістю. Хутір був на річці Не мишлі. Вліті вона висихала. Лишались маленькі ставочки, іноді більші. На весні річка широко розливалась і заливала водою наші луки на хуторі. Вліті на них росла високо трава така, що мене з головою закривала.

На хутір ми їхали великим Салтовським шляхом, але перед тим треба було їхати досить довго містом. Спочатку нашою Миколаївською вулицею, потім Стар-Московською через широку Конну площу (називалась так тому, що там відбувались кінські ярмарки), далі переїздили повз Сабурову Дачу. Це велика лічниця. Колись там був головним лікарем мій дід, татів тато. Брат тата Тиміш саме там, коли працював над трупом, порізав пальця і вмер від зараження крови; тоді не було таких ліків, як тепер.

Салтовський шлях був широкий-широкий. Ніколи потім у моєму житті ніде не бачила таких широких шляхів. Наша багата Україна землі не жалувала. Цим шляхом,

тато казав, їздили наші чумаки у Крим по сіль. Після душного порошливого Харкова так легко дихалось свіжим степовим повітрям. Наші собаки Сірко і Рудько бігли за нами, впадали в дике захоплення і ганяли по степу разом, і один за одним, і за зайцями, і за птицями.

З великого шляху ми повертали на вузеньку дорогу. Поворот був якраз біля двох козацьких могил. Коли було піднятись на них, то в далечині, на обрії, видно було такі самі дві високі могили. Колись вони показували шлях. Далеко вдолині, в тумані, в поросі і в димі, було видно Харків.

Ми спускались з пригорку вниз і вже було видно наш хутір з високими тополями. Ось уже видно й нашу хату з ґанком на колонах. Я не витримую, а вискакую з екіпажу і разом зі собаками біжу вниз. На зустріч вилітають хуторянські пси, скакають і хочуть лизнути в лице, гавкають і крутяться в загальній радості разом з нашими псами. Виходять сторож і сторожиха хутора з маленькою донечкою Марфою. Дівчата на хуторі її прозивають "Марфочка-дурна овечка", але вона зовсім не була дурна. Вміла мені розповідати гарні казки чи то про "залізну бабу", якої вона дуже боялась і робила при цьому страше обличчя, чи про "кобилячу голову", в якої "сім аршин борода" і цієї кобилячої голови чомусь я сама вже боялась, якось дуже живо її собі уявляла.

І ось ми вже на хуторі. Вносять речі до кімнат, візник від'їздить, а я біжу в садок униз, бо хата нагорі, привітатись з усіма — з річечкою, ставочком, деревами, криницею, — все це тоді були для мене живі істоти і я була переконана, що вони так само радіють мною, як я ними.

Треба було знайти вузенький струмочок, перескочити на другу сторону річки Немишлі, і тоді вже був ставок. Я дуже любила лякати жаб і бачити як вони швидко-швидко з високого берега стрибали вниз у воду.

Недалеко була криниця з високим журавлем, який допомагав тягнути воду з криниці, і двома довгими, видовбаними з цільного дерева ночвами, з яких пила воду худоба. Звідти бігла стежечка вгору, до вишневого садочка, а в ньому стільки вишень! Великих, темно-червоних, майже чорних, усе дерево засипане ними. Гілки аж схилялись додолу від тягару. Як приходиш додому, то і лице і руки були червоного кольору!

Обід, варений сторожихою, смакував незвичайно. Наш борщ, пшоняна каша, вареники з вишнями, все прості

чи вісім крил. Коли був вітер — ці крила рухалися, поверталися, скрипіли, весь вітряк дрижав, ніби стогнав. Довкола все так гарно пахло збіжжям; іноді виходив мельник, увесь білий, обсипаний мукою.

Вітряки дуже підходили до українського степу, до української природи, до українського села. Якось без вітряка важко було й уявити наше село. А наші села були такі прекрасні! Біленькі, чисто вимазані хатки; у вишневих садках росли яблуні, груші, сливи. Біля хати — сила квітів, особливо, коли була молода дівчина, яка дбала,

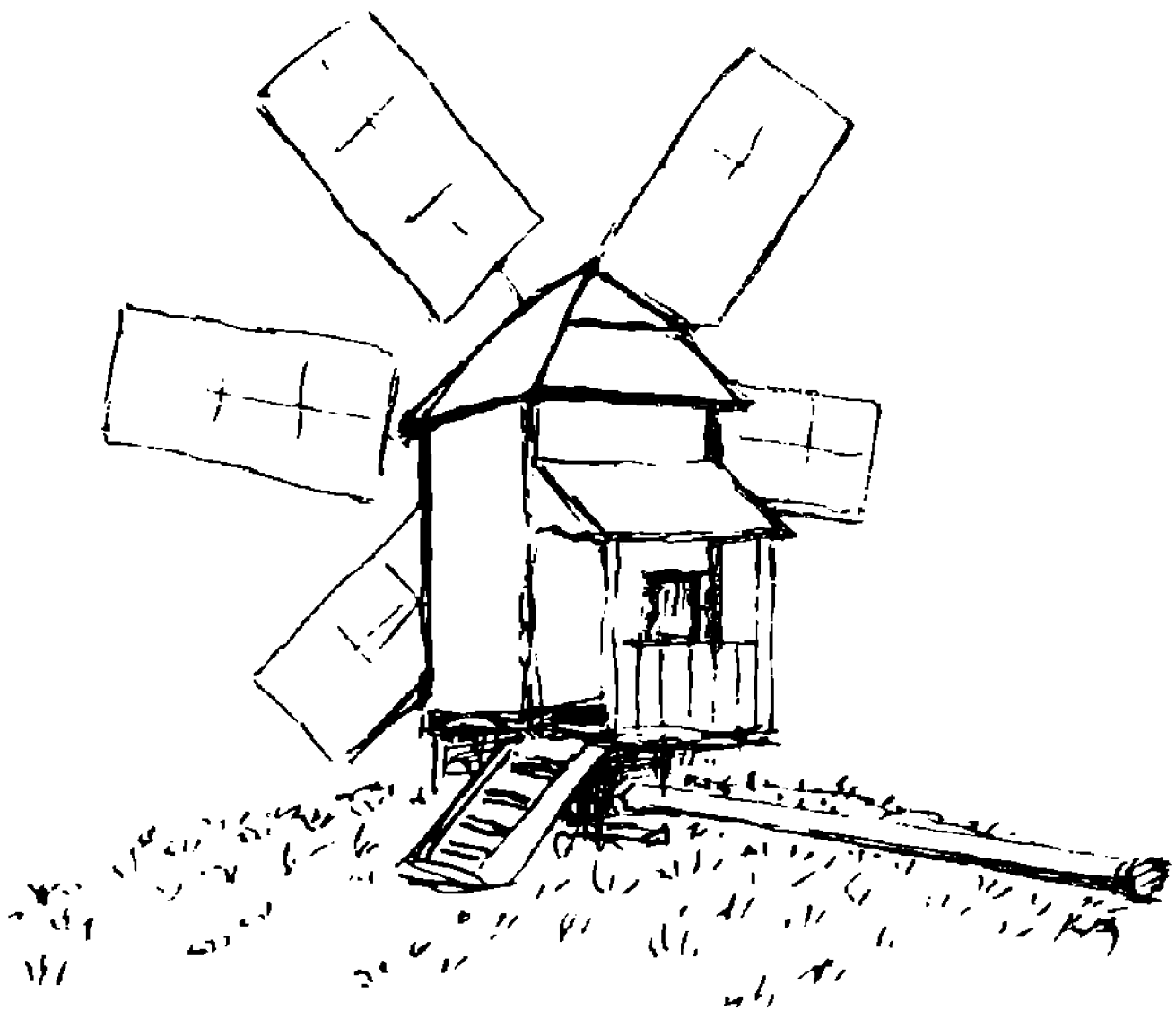

Вітряк в Україні

щоб її квітник був найліпшим. Красоля, королів цвіт, мальви, гвоздики, чорнобривці — мусіли рости, м'ята й любисток також. В любистку кожна мати купала доньку, щоб гарна була, щоб хлопці любили, а хлопців купали, щоб дівчата любили. Взагалі любисток був чарівним зіллям.

У нас, на селі, збирали "чарівне зілля", особливо як була стара бабуся. Зілля зв'язували в пучечки і корінцями до гори вішали в коморі, чи в хаті. Тоді так гарно пахло! Між цими зелами завжди був і рум'янок для шлунку, чи як дівчина хотіла, щоб волосся посвітлішало, то мила його в рум'янку. Як у немовлят болів животик, то одну-

дві ложечки відвару з рум'янку давали. Наші традиції найбільше берегли бабусі. Вони завжди ходили в українському одязі. А коли бабуся мала час і була в доброму настрої, то можна було намовити її показати свою скриню — велику, дерев'яну, гарно розписану різними квітами, і зверху і з боків. Всередині скрині зверху лежали звинуті колом полотна· вони гарно пахли льоном. Потім бабуся діставала одяги, так майстерно складені, що зовсім не м'ялись, недивлячись на те, що поверх клались інші речі. Складені спідниці так тісно лежали одна на одній, що коли їх виймали, щоб одягати, то були ніби тількищо випрасовані. Бабуся показувала як треба складати спідницю, як сорочку — і це була ціла наука!

Все виймалось і показувалось з такою любов'ю, з таким розумінням цінности всього цього, що і той, хто дивився, також так розумів і цінував. І нарешті на самому споді лежали найгарніші речі, які бабуся приготувала собі "на смерть" Білим по білому майстерно вишита сорочка таким прекрасним, складним орнаментом, що трудно очі одвести, така вона гарна! І робиться шкода, що така краса мусить лягати в домовину, але сказати бабусі цього не можна. На "той світ" вона мусить з'явитись у всій красі. Все життя вона потроху підготовляє цей свій одяг, і вся родина знає, що це бабуні "на смерть"

СЕЛЯНСЬКІ ХАТИ

Пам'ятаю, як я була здивована, що хатів на селі не замикали; їх затикали дерев'яною затичнкою і виходили. Коли я якось запитала: "Чому не замикаєте?" — мені також відповіли питанням: "А навіщо замикати? У нас злодіїв нема!" "А чужі?" "А чого чужий в мою хату піде?"

А всередині селянської хати було так тепло, так затишно. Велика українська піч розмальована квітами. В кутку образи, прикрашені рушниками з гарними візерунками — стилізованими фантастичними квітами. Перед образами висів голубок, якого господиня виліплювала з чорного хліба, а крильця і хвостик робила з майстерно складеного паперу.

На ліво від дверей був мисник з глиняним, розмальованим посудом (кераміка) — з горшками, глечиками, ми-

сками. Там же часто ставили і глиняні, дуже цікаві, дитячі забавки — "свистуни", коники, олені і птички, які в хвості мали дірку і могли свистіти. Там же стояв і чайний посуд — кружки, чашки і чарки.

Навкола хати стояли дерев'яні лави і стіл застелений полотняною, дома виробленою скатертиною. Біля печі піл, де спали вліті. Взимі спали на печі.

Хати в нас, звичайно, будувались на дві половини, посередині переділені сіньми, де стояла вода і різне невелике господарське прилання. Зліва була кухня, зправа кімната. В сінях звичайно були сходи, чи просто драбина на горище. Наші хати були покриті соломою. В зимі було тепло, а вліті прохолодно, бо солома не нагрівалась так, як залізо.

У дворі викопували льох, де було дуже зимно, хоч льоду не було. У дворі була ще комора і загорода, куди вліті заганяли худобу, і клуня для збіжжя.

БАКША (БАШТАН)

Бакшу (це татарське чи турецьке слово) городом ніколи не називали. Город був біля хати, а бакша — на степу. Ідеш туди в гарячий день, коли ніби все повітря дрижить від спеки. Здалека вже бачиш соняшники, які, ніби сторожа, стоять довкола, і курінь, в якому живе старий дідусь — баштанник. Якийсь такий він увесь світлий! Увесь у білому — широка сорочка, широкі штани, білі вуса, біла борода і тільки темно-золоте обличчя і руки та солом'яний бриль на ньому. Навкруги така краса! Гарбузи, дині, кавуни лежать серед темно-зеленого килима. Вони різної форми і різних кольорів, і як далеко не видно, їм ніби кінця і краю нема Дідусь пробує, щоб вибрати для мене самого спілого кавуна. Він першим і другим пальцем стукає по кавуні і коли спілий, то чути такий глибокий звук — учить мене як пізнавати — і тількищо торкається ножем, а кавун тріскає і ламається. Він і червоний й соковитий, і хто не куштував кавуна, просто з бакші, тому тяжко уявити який він прекрасний, який смачний і солодкий.

Ходжу собі з дідусем, розмовляємо і вже нікуди більше іти не хочеться. На степу спека, а тут так свіжо і гарно! Але ще ж треба зайти на пасіку.

Пасіку ніколи не ставили просто на степу, а завжди в садку, щоб був холодок. Але степ з запашними квітами мусів бути недалеко, бо бджілки мусіли мати багато квітів.

Стоять круглі вулики з вирізаним входом для бджілок і завжди їх так багато біля входу. Одні влітають, другі вже вилітають, але завжди в порядку. Чужу бджілку до вулика не пустять. Дідусь-пасічник розповідає, що його бджола ніколи не вжалить, вона його знає, а сам пильнує, щоб мене не вжалила. Розказує що дві матки не можуть жити разом в одному вулику. Одна мусить покинути вулик і за нею вилітають бджоли. Тоді вже нема такого порядку, як завжди, і бджоли можуть покусати. Дідусь одягає сітку і дивиться де сів рій та приправляє новий вулик; знімає рій, властиво, коли зніме матку, тоді всі бджоли летять за нею до нового вулика і там уже починають нове улаштовування, нове життя.

НАШ ХАРКІВ

Харків це головне місто Слобідської України — "Слобожанщини". Харків лежить на двох головних річках — "Харків" і "Лопань" і двох маленьких — "Немишля" і "Нетеч" Як і сама назва показує, малі річки текли тільки весною, в літі пересихали і де-не-де лишались маленькі ставочки і зовсім сухе русло.

В кінці XIX віку Харків уже був культурним містом. Мав три високі школи: університет, якому було коло сто років (заснований у 1804 р.), Технологічний і Ветеринарний Інститути, багато гімназій, окремих для хлопців і дівчат (тоді ще не було спільного навчання), Інститут "Благородних Дівиць", "Епархіяльне Училище", Реальна Гімназія для хлопців, і багато інших шкіл, як городських так і приходських, була також школа для глухонімих, школа малювання і ін.

Були й культурні установи, як: Публічна чи "Общественна Бібліотека", "Общество Грамотности", яке мало недільні народні школи, як для чоловіків, так і для жінок, бібліотеки, читання для народу з "чарівним" образковим ліхтарем, лекції тощо.

Найвище місце Харкова це була Холодна гора, на якій стояла в'язниця; її було видно звідусіль.

У Харкові було багато церков. Пам'ятаю, що на Страсті перед Великоднем молодь звичайно мусіла обійти дванадцять церков і в кожній вислухати одно з дванадцяти Євангелій. З церкви до церкви переходили з кольоровими ліхтариками й потім, вернувшись до дому, робили на вхідних дверях дому сажею від свічечки хрест — це від "злого духа" А Великодня служба була така урочиста! Церква освітлена не електричними лямпочками, як тепер, а м'яким і теплим світлом безлічі воскових свічечок. Радісні лиця, світлі одяги і могутній спів "Христос Воскрес"!

Найвища церква в Харкові це був Собор на соборній площі. Його дзвіниця мусіла б бути ще вище, але з Москви прийшла заборона будувати, щоб не була вищою за московську церкву Василя Великого. Ще була чудова трьохбання церква в українському стилі в Покровському манастирі і ін.

Передмістя Харкова чи "пригороди" були дуже гарні. Білі, жовті, блакитні хатки, часто ще вкриті соломою, в садочках і з квітниками біля хат. Стільки там різнородних і різнокольорових квітів! Українські жінки й дівчата любили і пишались своїми квітами.

Передмістя Харкова освітлювались нафтовими лямпами. В центрі міста було газове освітлення. Але в Харкові був цікавий звичай, правильніше розпорядження, мабуть, для економії: коли мав світити місяць, то ліхтарів не засвічували. Дуже часто бували зовсім темні ночі (коли місяць зайшов за хмари), але ліхтарі все одно не горіли.

В ті часи по місті їздили "конки". Це були відкриті вагони, які по рейках везла пара коней, а під гору причепляли ще пару. Тоді тількищо починали будувати електричне світло і електричні трамваї.

В Харкові було багато заводів і фабрик. Це було велике торговельне місто; тоді по переписі нараховувало коло 300 тисяч населення.

Харків був положений у долині і вліті, коли віяв суховій, була велика спека й багато пороху; тоді, хто тільки міг, виїздив з міста, хоч в Харкові було багато зелені і садів. Головний це був на Сумській вулиці Університетський сад — місце прогульок харків'ян, де стояв пам'ятник Каразина, основоположника Харківського університету.

В центрі міста був Купецький сад. Там уліті грала дуже гарна симфонічна оркестра, а в закритому театрі гра-

ла українська трупа Кропивницького з Заньковецькою, Саксаганським і Садовським. Були також два постійні російські театри — драматичний і опера.

Тоді тільки почали засаджувати великий городський парк у кінці Сумської вулиці. Був ще сад Баварія, де вліті була відкрита сцена, але ми, молодь, не могли туди ходити. Зате взимі там збиралось багато молоді, бо там була ковзанка (лід), де так гарно їздилось на ковзанах!

На передмісті Харкова був колись сосновий бір, але я його вже не пам'ятаю. залишилось тільки кілька сосен і дім нашого відомого письменника Квітки-Основяненка; тато водив мене туди, щоб показати.

В кінці Клочковської вулиці на горі був дуже гарний Карповський сад, але туди треба було ходити в товаристві, бо там жили бродяги ("ракли") і навіть у день могли обрабувати. Цікаві відносини були в господаря цього парку, багача Карпова: в зимі він пускав цих бездомних "раклів" до клуні чи до кухні на ніч, а зате вони ніколи не зачіпали його знайомих. Коли вночі гості виходили з хати, то господар свистів і наказував "раклам" відпровадити їх до виходу в саді.

З видатних Харківчан пам'ятаю Сергія Івановича Васильківського, видатного нашого маляра*). Він виставляв з великим успіхом у "Передвижників". Це була спілка малярів, які перевозили свої вистави з міста до міста, по великих городах як Росії так і України. В цій спілці було багато артистів-митців з України і ці виставки користались великим успіхом. Ходити на них вважалося святом. Крім Василківського бували картни Репіна, Пимоненка, Айвазовського і багатьох інших. Я завжди ходила з татом дивитися на них.

В тому часі починав працю і наш потім такий видатний майстер Василь Григорович Кричевський, саме тоді учень відомого архітекта Бекетова. Із професорів університету пам'ятаю нашого науковця Сумцова і Д.І. Багалія, який після мого тата був предсідником "Публичної Общественної Бібліотеки" **).

З молодих поетів починав бути відомим О. Олесь, тоді студент Ветеринарного Інституту. Він був високий, стрункий, з великою пишною чуприною світлого волосся

*) С. І. Васильківський ніколи не розмовляв інакше як по-українському.

**) Видатний історик і суспільний діяч. Крім багатьох праць про історію України, спеціяльно опрацював історію Слобожанщини.

і сіяючими блакитними очима. Був дуже гарний. Здавалося, що він завжди горів.

До тата приходили, повернувшись з заслання в Сибіру за участь в українському рухові, Митрофан Новицький і Цибенко, але вони мали якісь свої розмови і казали мені, щоб я ішла у свою кімнату. Хоч я і мало тоді розуміла, але мені завжди хотілось слухати... бо, здавалось, воно було чимсь незвичайним і цікавим... і сумно мені було, що мене відправляли.

КОСОВИЦЯ

І знов на хуторі, де так захоплююче гарно на степу під час косовиці. Косарі ідуть поряд, вони всі в білому одязі. Їхні коси блищать і піднімаються та опускаються рівномірно і степова трава кладеться рівними рядами, при чому чути музично-гострий звук зрізаної косами трави. Косарі спиняються, точать коси і знов рівно йдуть. Над степом стоять пахощі різних польових трав і все це зливається у з нічим незрівняну музику степу.

Трави лежать рядами далеко, далеко, куди тільки сягає око; вони сохнуть. Так гарно пахне тоді свіжим сіном! Потім наші жінки і дівчата, співаючи пісень, його громадять, складають в копиці, і вже картина степу різко міняється. Всюди стоять великі копиці. Дуже приємно було влізти на верх копиці в запашне сіно і дивитись у глибоке безмежно блакитне небо з білими ніжними хмарками!

Коли вже сіно в копицях висохне, їх звозять і складають в стоги. Підніжжя копиці оточують сильним мотузом навкруги і волочать. Дітям було теж незвичайно радісно їхати під час волочіння на верху копиці аж до того місця де їх складали у стоги. Іноді це бувало просто на степу, де стоги стояли рядами, складені високо-високо, ніби великі хати.

Одного разу чую дуже гарну українську пісню, прекрасно поділену на три голоси. Зразу не могла зрозуміти хто її співав. Дивлюсь — іде три хлопчики, від 8 до 10 років, не більше. Якось не хочеться вірити, щоб це вони так співали. Біжу через поле на дорогу до них; ні, це таки вони співають і продовжують, бо бачать, що мені їхня пісня подобається і що з увагою слухаю. Тоді починаєш несподівано розуміти який наш нарід тонко музикальний і

який надзвичайний має слух! Їх же ніхто не вчив співати, тільки сама природа України. Нашої прекрасної України! І тисячолітні культурні традиції нашого співучого народу...

ВСТУП ДО СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Середня школа називалась у нас "гімназія". Одного разу тато урочисто увійшов до мене в кімнату і сказав: "іду записати тебе до гімназії" Це була для мене несподіванка і я запитала "до якої"? — хоч у цьому і не розумілась. Тато сказав: "запишу тебе до гімназії К. Драшковської". Це була приватна восьми-клясна гімназія з усіма правами і рахувалась у Харкові одною з ліпших. Самим аристократичним рахувався "Інститут Благородних Дівиць". Туди приймали тільки дітей дворянського стану. Я мала право там бути, але тоді мусіла б там жити, а тато не хотів мене від себе відпустити.

Крім загального навчання в гімназії К. Драшковської ми добре вивчали мови французьку і німецьку. В кожній клясі була своя "класна дама" — німка чи француженка і ми мусіли говорити на тій мові. В старших клясах вже досить вільно могли розмовляти. З усіх предметів тато мене добре підготовив і я могла іти до першої кляси, але була ще замалою й тому мусіла вступити у підготовчу. Це було сумно, бо знала все те, що там учили і було не цікаво і якось зразу не звикла підготовляти лекції, що потім і відбилося. Коли приходила додому, мала багато книжок і весь час читала.

Директоркою, чи як у нас називали "начальницею" гімназії була Катерина Миколаївна Драшковська. Ми її дуже любили і поважали. Вона ніколи не сердилась і не кричала, а як робила якесь зауваження, то зовсім спокійно, тому, мабуть, це й було найбільш боляче і дуже соромно. Тут, у Канаді, дивуюсь чому нема такої дисципліни як у нас, чому піднімається питання, чи дозволяти учителям фізично карати учнів. У нас без биття дисципліна була необхідна в школі. У нас навіть не виникала ідея, що можна покарати фізично, це здавалось таким жахливим. Пам'ятаю випадок, як один гімназист повісився, коли вчитель вдарив його лінійкою по руці, і залишив записку, що він такої ганьби, такого пониження перенести не може! І потім був суд над тим учителем... Спокійним зауваженням можна було присоромити так, що цього було досить, щоб на другий раз не хотілось чогось подібного зробити,

особливо коли ми любили наших виховниць. А ми їх переважно любили!

Нам не дозволяли прийти до школи з накрученим волоссям. Пам'ятаю як одна учениця прийшла і переконувала, що в неї в'ється волосся від природи. Клясна дама повела її в уборну, намочила щітку і пригладила волосся. Учениця повернулась до кляси з зовсім гладенькою головою. А щоб малюватись, чи мазати червоною фарбою уста — навіть в голову не приходило. Ми якось твердо знали, що жінка з порядної родини малюватись не може. Малювались тільки жінки з "демі-монду". Перстенів і браслетів до школи також не можна було одягати.

Всі ми ходили в уніформі. Темно брунатній одяг з великим чорним фартухом. На свята одягали білий фартух і пристібали білі рукави. Ані голих рук, ані відкритої шиї — не було. Стриженого волосся майже не було (хіба після тифу). Переважно мали коси, а потім у старших клясах зачіска мусіла бути гладенькою.

Якось з усіх клясних дам найбільш згадую і пам'ятаю Мадемуазель Лапчинську, хоч вона і казала: "Серебрякова багато дечого знає і на всі питання може відповісти, але не на ті, що торкаються лекцій!"

Здається до четвертої кляси я не ставила собі питання хто я є, та якось побачила, що тато читав "Кобзаря" і запитала на якій мові. Він каже "на українській". "А ти хіба розумієш?" "Та я ж українець". Це перший раз було ясно сказано.

На хуторі говорила з дівчатами по їхньому, в гімназії по-російському і цікаво, що ясно передо мною це питання поставила полька Лапчинська, яка тоді була нашою клясною дамою. Приїхав з північної Росії новий учитель і якось дуже мене виділяв і вихвалював. На лекції літератури розбирали питання що таке "провінціялізми". До дому було задано написати кілька слів — провінціялізмів і я понаписувала ряд слів, які чула на хуторі. Як тепер пам'ятаю: драбина, скриня, будувати, годувати. При цілій клясі учитель мене дуже розхвалив і я була задоволена. Але після лекції, вже на вулиці, підійшла до мене Лапчинська і сказала: Серебрякова, вас сьогодні зовсім зайво похвалив учитель. Те, що ви написали, не є ніякі "провінціялізми", а це зовсім окрема українська мова! Ви розумна дівчина, так багато всього знаєте і мусите і це знати! Пам'ятаю, що тоді я була мало того що огірчена, а просто убита і потім до тата: "чого ти мені цього не сказав?" А він відпо-

вів: "а чи ти в мене питала?" І це зразу заставило задуматись над питанням до якої нації я належу? Чи я "русская", як нам завжди казали, чи я малоросіянка, чи "хохлушка", як нас називали росіяни, чи таки українка. Але все ж дуже характерно, що це полька перша ясно поставила передо мною це національне питання; тоді я твердо зрозуміла, що я ніяка "русская", як нас переконували, а що я дитина зовсім іншого, окремого **українського народу** і була цим щасливою. Це був перелом у моєму дальшому житті. Думаю, що ці питання вже і раніше виникали, але може не в такій конкретній гострій формі, бо зразу в один мент така різка зміна не могла б статись!

З того часу почалось вишукування літератури про козаків, про гетьманів, і взагалі про історію України. Пам'ятаю була письменниця для молоді, Рогова, яка дуже живо і ярко описувала геройство козаків в їх боротьбі з ворогами, "Січ", січові звичаї, життя і закони січові, і кари тих, що порушували ці неписані закони. Читала історичні романи Мордовцева, Солов'єва, польського історика-романіста Сенкевича, хоч він і виводив козаків з іншої точки погляду — властиво польських шляхтичів, але цей погляд ми коригували по своєму. А які прекрасні повісті Гоголя, що просякнуті українським духом, українським життям і такою глибокою любов'ю до України! Тепер, на моє велике здивовання, нові покоління висловлюють сумніви, чи причисляти Гоголя до українських письменників, чи до російських. Тоді такого питання абсолютно не можна було поставити, але ми твердо знали, ясно відчували і не мали ані маленького сумніву, що Гоголь є наш український письменник! Скільки несвідомих українців ставали свідомими завдяки творам Гоголя, а що вони були писані по-російськи — це якось тоді нам не дуже заважало. Тоді питання мови ще не стояло так гостро і обійтись без російської літератури було неможливо. А козаки були тоді нашими "героями", нашим "ідеалом"!

ЩЕ ПРО ГІМНАЗІЮ

Таки пригадала одну кару, яка в нас була! Це стояти у великому коридорі під годинником. У цьому коридорі перебували на перерві учениці всіх кляс. Великий круглий годинник висів посередині і та, яку покарано, мусіла стояти перед очима всієї гімназії.

Пам'ятаю, що цієї кари я дуже боялась. Покарана ніколи не була, але один раз під час перерви чогось дуже

швидко бігла по коридорі, а назустріч так само швидко бігла інша дівчина і ми налетіли одна на одну й обидві впали якраз під ноги нашій директорці. Ми дуже налякались, а вона спокійно сказала: "хіба можна так швидко бігти і нікого не бачити і нінащо не зважати? Ось поставлю вас обох зараз під годинника". Ми перепросили її і сказали, що більше не будемо і на тім закінчилось; але мені завжди було дуже соромно і сумно за ту, що стояла там, під годинником, і на яку всі дивились.

При гімназії був пансіон, де жили дівчата, яких батьки були поза Харковом. На самому вищому поверсі були гарні чисті спальні. Їх називали "дортуари". Цих дівчат, що жили в пансіоні, називали "живущими", а ми були "приходящими". Навчання починалось в 9-ій годині ранку і закінчувалось у 3-ій по полудні. Від год. 12-ої до пів до 1-шої була перерва на сніданок. "Живущі" снідали у світлій їдальні. "Приходящі" за окрему плату могли теж там снідати, але ми чомусь більше любили приносити з дому сніданок, швиденько з'їсти й іти бігати, чи мати більше вільного часу повторити лекції. В їдальні нам здавалось їсти задовго й офіційно.

Директорка старалась, щоб її гімназія була на висоті — модерна. Крім наук, були години гімнастики, співу, танців і малювання. Учителем танців був італієць Менабені. Під час своїх лекцій вибирав ту, що найліпше вміла танцювати і танцював з нею спереду, а ми, як казали "шерочка з машерочкою", за ним. Мені дуже хотілось, щоб він і мене вибрав і я в нашій залі вдома робила вправи перед дзеркалом і нарешті досягла того, що й мене вибирав. Танці були: вальс, полька, мазурка. Це були головні, а потім входили і модерні танці того часу: па д'еспань, па де катр і ін. Раз на рік був наш баль. На нього запрошували гімназистів, які танцювали з нами.

Співи були хорові і ми виступали в нашій школі з концертами. Були в нас і театральні вистави.

До малювання був запрошений учитель Шрейдер. Він, крім навчання в клясі, влаштовував ще окрему клясу, до якої вибирав більш здібних і тих, що хотіли рисувати. Тут я вже радо почала в нього вчитись малювати. Дуже любила ці його лекції, особливо, коли він позволяв рисувати з живої натури. І дома рисувала багато, і дітей з нашої вулиці. Ці лекції відбувались не в часі шкільного навчан-

ня, а іноді і в неділю, але всім, хто записався, це не заважало і ми радо ходили. Один раз на рік ми влаштовували виставу і нам було дуже приємно, що наші праці оглядали всі учениці й учителі. Найліпші ставали власністю гімназії і були повішені у спеціяльній кімнаті. З одної сторони мені були приємно, що мої праці лишались у школі, а з другої хотілось їх мати вдома.

Цей наш учитель умер і ми дуже за ним жалували. Директорка тоді запросила відомого маляра Уварова, який і продовжував ці кляси. Треба сказати, що директорка дуже старалась розвивати таланти і як хто мав добрий голос, то мав мати приватні лекцій співу, чи так само лекції музики тут же в гімназії, чи перед чи після навчання.

Я любила гімназію, а ще більше любила прийти до дому, де ще в дворі мене зустрічали радісно собаки, скакали, гавкали і старались лизнути, і я ледве вирвавшись, бігла до хати до тата. Ми з ним обідали в 4-ій год. по полудні. Там був зовсім інший розподіл дня, ніж тут. Опісля вивчала лекції та дуже поспішала, щоб взятись за книжку і читати.

У великі морози взимі ми перед тим, як мали іти до школи, дивились на башту, де завжди пожежник сторожив і ходив навкруги та дивився чи де не горить. У великі морози (-20 ст. Р. — в Канаді приблизно -5 ст. Ф.) вивішував великий шар і ми знали, що не треба тоді йти до школи і вже залишились удома. Коли ж якась "роззява" не подивилась і прийшла до школи, то її відправляли додому, іноді навіть не дали погрітись. "Швейцар" зразу випроваджував. Тут на такі і далеко більші морози не зважають, і діти вчаться...

ГОЛОСІННЯ

Прибігає одна з дівчат із сусідного хутора, Степанида, схвильована:

"Вівдя вмерла."

Це була молода гарна дівчина, яка приходила до мене, коли ми бували на хуторі.

"Що сталось? Чому" — питаю, але вона, поспішаючи, тільки каже:

"Приходьте! Добре, що ви приїхали, ховатимуть сьогодні"

І я іду... І ніяк мені не хочеться, не можу вірити, що Вівді вже нема...

Іду полем... Такий гарний день. Сонце світить ясно, жайворонки співають, заливаються в небі... А здалека чую наші пісні... Але це не звичайні пісні, які знаю й які часто чула... Це щось зовсім інше, за серце хапаюче... Чую спів матері:

"Ой доню, доню, на кого ж ти мене покидаєш, хто ж мене доглядатиме? Чого ідеш ти від нас, моя квітонько ясненька, моя доню рідненька!"

Не всі слова можу розібрати, але мотив, спосіб співу такий трагічний, що спинлюсь. Іти далі не можу; а там видно коло їхньої хати як виносять труну...

Голосіння посилюється. Вже співає дівочий хор:

"Куди ти ідеш від нас, в які світи далекі, нас тут залишаєш самих-саменьких..."

Ні, почуваю, що не можу туди іти, не можу чути цього журливого голосіння, яке таке сумне, яке таке протилежне спокійній природі, таким дисонансом вривається!

Смерть вривається в життя, смерть забирає молоде життя... Ні, не хочу туди іти. Повертаюсь і йду назад на хутір.

Потім, коли вже була доросла, чула таке голосіння матері над померлим сином. І відки бралися в неї такі ніжні слова, які як ніжна трагічна пісня лились з її уст, як чудова поема материної любови і ласки...

І знов приходиш то того самого висновку, що тільки тисячолітня культура народу може виробити щось таке незвичайно прекрасне і незвичайно трагічне. Хто сам не чув, то уявити собі що це — не може... І забути не може!

Це трагічна музика — СМЕРТИ!

МИЛИЙ ЗВИЧАЙ МІСТА ХАРКОВА

Тепер кажуть Харків твердо, а ми звикли казати м'яко. Воно виходило ніби після літери "р" стояв м'який знак — Харьків...

Двадцять першого березня (марта) офіційно оголошувалась весна... Але ще до цього починала прилітати сила птахів — і на поля, і в ліси, і в саме місто... і в цей день був великий пташиний базар. Птахолови і дорослі та й діти приносили в клітках і в сітках весняних пташок, які голосно співали на різні голоси свої милі пісні, а ми мали купити і випустити на волю якнайбільше цих живих

малих створінь. Це був неписаний закон, властиво милий звичай, тільки не знаю чи він був і по інших містах, а в нас був.

Тато завжди ходив зі мною і казав: вибирай птичок, яких хочеш. А вибрати було дуже тяжко, бо всі були гарні і кожній хотілось на волю! Жовтенькі чижики, щиглики з червоними голівками, великі поважні снігури, веселі синички і інші сіренькі, маленькі скакали, літали, крутились! Хотілось вибрати і купити якнайбільше, але тато вже казав, що більше не можна. І без того моя клїточка була повна.

З базару ми йшли до дому і в нашому великому дворі випускали пташок. Так захоплююче і радісно було дивитись, як пташка вискочить з клітки і зразу не може прийти до себе, потрусить крильцями, пірцями, нарешті широко розправить крильця, махне ними і летить — і так радісно-радісно заспіває! І самій робиться радісно, ніби ти сама летиш з нею кудись — на волю. Звичайно, траплялось, що якась птичка не могла летіти, чи мала перебиту ніжку, чи крильце. Тих ми несли до хати і лікували поки не видужували і не змогли летіти. І так до них за цей час звикали, що шкода було випустити, але тато завжди казав, що пташці ліпше на волі і — випускала...

Один щиглик дуже довго жив і звик до нас. Я ставила клітку на вікно, відчиняла дверцята, а він вилітав і вертався. Поїсть зерняток, переночує, і знов летить, аж доки зовсім не полетів. Було сумно, чекала його, але вже не дочекалась. Тато потішав мене: "не сумуй, йому там ліпше"

ПЕРШИЙ ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ

Ще один з давніх гімназіяльних спогадів. Уся в чорному прийшла до нашої класи начальниця (директорка), плаче, хусткою втирає очі і каже: "Вмер наш цар, Імператор Александер Третій, тількищо прийшла телеграма! Зараз буде панахида." Нахальниця плаче, клясні дами плачуть, а за ними і ми всі почали плакати!

Була урочиста панахида, теж з загальним плачем. Прийшла додому і розповідаю татові, а він питає: "І ти плакала?" "Ну аякже, всі плакали"! "А чому? Зовсім нема чого!" — сказав досить різко тато. Перший раз побачила інший підхід до справи. Чому всі плачуть, а тато каже, що нема чого...

Хто тут правий? Чи всі, чи тато? Йому ж я завжди звикла вірити і рахувала, що він в с е знає і що взагалі він найліпший на всьому світі! ...Бо це ж м і й тато!

ЗАКІНЧЕННЯ ГІМНАЗІЇ — "АКТ"

Після закінчення курсу семи клясів гімназії улаштовано всім закінчившим велике урочисте свято, яке називалось "Акт". Я й досі не знаю чому воно так називалось.

На святі обов'язково було все начальство міста Харкова — губернатор, предводитель дворянства, городський голова, поліціймейстер (шеф поліції) і батьки учениць. Всі "випускні" були в білих довгих убраннях, хоч дуже скромних, без коротких рукавів і відкритих ший... Тепер це так дивно, що всі мають і відкриті шиї (декольте) і плаття чи з короткими рукавами, чи й зовсім без рукавів, і нічого собі з цього не роблять. А тоді вважалось, що дівчина мусить одягатися дуже скромно... Нам усім вручали дипломи, всі вітали і висловлювали найліпші побажання щодо майбутнього життя. Потім був для нас і старших клясів баль, після якого всі прощались, дякували всім присутнім, начальниці, учителям, клясним дамам і мали йти до дому. І дивно, що мусіли б ніби радіти, а було сумно, дехто навіть плакав. Але більшість з нас учениць уже умовились, що всі вступимо до восьмої доповняючої кляси, де кожна мала вибрати собі свою спеціяльність — один предмет і мови. Тому ми й не думали, що більше не ходитимемо до гімназії, і сумні не були!

Але воно не все сталось, як думалось і далеко не всі вступили до 8-ої кляси. Дехто встиг вийти заміж. Одна дуже мила дівчина і дуже гарненька вийшла заміж за молоденького і теж гарного військового, який і раніше з нею ходив. Ми всі його знали за вірш, якого він ще тоді їй написав, а вірш був такий: "Прийшов, побачив, побідив! Так Юлій Цезар говорив. А я не Цезарем рожден. Прийшов, побачив, побіджен (переможений)!"

Дехто виїхав до іншого міста, тож зібралося нас у 8-ій клясі трохи більше ніж половини і так закінчили.

Моя спеціяльність була словянська і російська мови. Було цікаво читати "Повісти временних літ", "Откуду єсть пішла руска земля", чи "Слово о полку Ігоревім" в оригіналах. Ми захоплювалися ще й тим, що це було наше письменство, староукраїнська література. Хоч і як

нас не переконували, що це російське, то ми вже тоді знали, що то наше!

Учитись дуже хотілось і я починала мріяти про їзду на вищі курси до Петербурґу чи за кордон, бо тоді ще жінкам не дозволявся вступ до університетів та інших високих шкіл. І думаєш: які щасливі теперішні дівчата, що можуть вступати до університетів, бо ми не могли, хоч більшість із нас дуже хотіла далі вчитись. Теперішні дівчата, порівнюючи, так мало це використовують.

Я хотіла їхати до Медичного Інституту в Петербурзі. Тато був дуже проти того, щоб я їхала, але потішав себе тим, що туди приймали тільки в 21 рік, а мені було всього 18!

Я вирішила вчитись малювати. В Харкові була Городська школа рисування і малювання і туди записалась. У школі було властиво три кляси: 1) рисування орнаментів з гіпсу, 2) рисування і малювання голів гіпсових зі старих грецьких та римських копій і голів з живої натури, 3) фігурна кляса — рисування як зі статуй, так і з природи. Я попала у клясу голов — середню, і з жахом відчула, що я таки рисувати не вмію і що в гімназії до мого малювання і рисування підходили дуже поверхово. А тут була добра школа. Професори мали закінчену Академію Мистецтв у Петербурзі. Мусіла дуже багато працювати, щоб уміти. Щодня від год. 9-12 і від 5-7 мусіла бути в школі. Але цю науку я любила і працювала з захопленням. Моїм професором був М. Пестриков. На початку дуже багато виправляв і показував. Потім тільки говорив як треба робити і де помилки і, нарешті, тільки дивився — і тоді я вже знала, — що добре. Знанням рисування дуже йому зобов'язана.

КУЛЬТУРНИЙ ХАРКІВ

Коли пишеш про Харків, не можна не згадати про Общественну (Публічну) Бібліотеку, яка була видатним культурним центром життя міста Харкова. Коли вона заснована — не знаю, але відколи себе пам'ятаю, вона вже була. Предсідником бібліотеки, чи як тепер кажуть головою, був мій тато. Це була гонорова праця, її не оплачували. Я часто бувала з татом у бібліотеці, звикла до книжок і ця любов залишилась на все життя. Знищити чи викинути книжки я не могла, —це очевидно перейшло від тата.

Царська поліція видала розпорядження, яким заборонила видавання для читання досить багато книжок. Поліція просто вимагала їх знищення. Ясно, що тато цього зробити не хотів і величезні скрині з книжками перевезли до нашого дому, хоч тримати такі заборонені книжки і було небезпечно. Зате трохи згодом я багато з них перечитала, не дивлячись на заборону мого тата, і ознайомилась з революційною російською літературою старих революціонерів ідеалістів, з журналами "Земля і Воля", "Іскра" і ін.

Кілька років був мій тато предсідником і вклав багато праці для розвитку і поширення бібліотеки. Після нього був Дмитро Іванович Багалій, відомий професор і науковець, який тоді спеціяльно працював над історією Слобожанщини і при ньому почали будувати свій власний новий великий будинок бібліотеки. Велика заля для читання була в два світла (два ряди вікон). Коли бібліотека була закрита, то там відбувались засідання і наукові з'їзди, іноді вечірки з танцями — студентські чи для бібліотеки, чи інших культурних установ. Крім загального відділу, жінки зарганізували дитячий відділ. Вели його добровільні працівниці безплатно. Цей відділ був самостійний і ми мали свою предсідницю; після закінчення гімназії я там також працювала.

Приходили діти, ми їм радили яку взяти книжку. В загальній бібліотеці також треба було видавати книжки в читальні. Внизу були залізні шафи для книгосхову і залізні двері, які замикали, коли кінчалась праця. Якби в будинку трапилась пожежа, то книжки були зовсім ізольовані і безпечні. Бібліотека була збудована ліпшими архітектами і по останньому слову будівельної техніки — за гроші громадянства міста Харкова і була в той час його гордістю.

"ОБЩЕСТВО ГРАМОТНОСТИ"

Общество Грамотности" — це організація, яка своєю ціллю поставила розповсюдження грамоти, організацію недільних шкіл для працюючого люду, як чоловіків так і жінок. Була дуже добра школа Христини Данилівни Альчевської для жінок робітників.

Культурні кола громадян Харкова дбали про розвиток культури свого міста, улаштовували читальні для народу і в неділі при цих читальнях провадили різні культурні ім-

:рези, вистави, чи читання з картинами на різні культурні теми, як і по школах міста Харкова.

Хочу показати, яким культурним містом був Харків у ті часи і як багато праці покладало громадянство для його культурного розвитку. (За гімназії, високі і вищі школи та університет вже було сказано).

Відповідно з цими засадами виховувалась і шкільна молодь. Ми всі дуже твердо знали, що ми, які мали можливість отримати освіту, мусимо своїм знанням ділитись з народом. Думаю, що в ті часи ми, молодь, розуміли "народ" як якусь абстракцію, але для якої ми мусіли працювати. І ми це робили. Працювали в тих культурних установах, де наша праця була потрібна, чи може просто ми рахували, що вона таки потрібна. Це було в ті часи якесь ідеалістичне наставлення культурної молоді. Не можу сказати, що не було іншої. Була, але та група ставилась до нас призирливо, як зрештою і ми до них. Називали їх "білопідшивниками", бо їх студентські мундири, які вони носили, були підшиті білою шовковою підшивкою, тоді, як маса студентів ходили в сірих коротеньких "тужурках". Вони дивувались з нашої праці, а ми дивувались їхньому обмеженому життю і інтересам...

Була й інша сторона нашого життя. Ми всі були молоді, любили повеселитись, потанцювати на наших вечірках; приємно було мати успіх і бути заанґажованою на всі танці без перерви, бути гарною і гарно одятненою, щоб добре виглядати. Спочатку тато нізащо не хотів мене пускати саму, ходив зі мною і бідний іноді до пізньої години вночі видержував. Ходив і дивився, як я танцюю і вже багато пізніше дозволяв мені йти з подругами і знайомими студентами, які мали й відпровадити мене додому.

Життя було заповнене. З одного боку школа малювання, бібліотека, недільна школа. А дома мала господарство, хоч і невелике, і читання.

СЕРІЯ:

ЛІТОПИС УВАН

Ч. 1 — 9 — вичерпано.

Ч. 10 — Д. Дорошенко: **Розвиток української науки під прапором Шевченка,** Вінніпеґ, 1949.

Ч. 11 — К. Антонович: **Роля української жінки в праці У.В.У.,** Вінніпеґ, 1953.

Ч. 12 — Яр. Рудницький: **Українські бібліотеки в Канаді,** Вінніпеґ, 1954.

Ч. 13 — В. Безушко: **Видання УВАН 1945—1955,** Вінніпеґ, 1955.

Ч. 14 — Яр. Рудницький: **Бібліотека Читальні Просвіти в Вінніпеґу.** Вінніпеґ, 1956.

Ч. 15 — Яр. Рудницький: **Бібліотека Товариства "Просвіта" в Форт Вілліямі, Онтаріо,** Вінніпеґ-Форт Вілліям, 1957.

Ч. 16 — Яр. Рудницький: **Найближчі завдання .Шевченкознавства.** Вінніпеґ, 1958.

Ч. 17 — Ф. Богдан: **Бібліотека Взаїмної Помочі й українська книжка в Ванкувері.** Вінніпеґ - Ванкувер, 1959.

Ч. 18 — А. Качор: **Роля "Просвіти" в економічному розвитку Західної України.** Вінніпеґ, 1960.

Ч. 19 — Яр. Рудницький: **Бібліотека Т-ва „Просвіта" в Порт Артурі, Онт.** Вінніпеґ, 1961.

Ч. 20 — Яр. Рудницький: **Shevchenkiana Helvetica.** Вінніпеґ—Берн, 1962.

Ч. 21 — В. Софронів-Левицький: **Ідіоми української мови.** Вінніпеґ, 1963.

Ч. 22 — Woycenko Ol'ga: **Canada's Cultural Heritage: Ukrainian Contribution.** Winnipeg, 1964.

Ціна випуску: **$1.00.**